

HALEP'TE YIKILMIŞ BİR KÜLTÜR MİRASI: BAYRAM BABA TEKKESİ*

A Destroyed Cultural Heritage in Aleppo: Bayram Baba Dervish Lodge

Ömer İSHAKOĞLU**

Öz

Halep, tarih boyunca önemli ticaret kervanlarının ziyaretgâhı, hac yolu üzerinde bulunan ve üç semavi dine mensup insanların yaşadığı bir kültür şehri olmuştur. Bu sebeple de değişik din ve inançlara sahip topluluklar, kendi kültürlerini yaşadıkları müesseseleri oluşturmuşlardır. Halep'te inşa edilen mimari eserlerin varlığı, bu şehrin ne kadar önemli olduğunu gözler önüne sermektedir. Külliyeler, camiler, tekke ve zaviyeler, hanlar, hamamlar, medreseler, hastaneler, mülki ve askeri binalar, çeşmeler, saat kuleleri, türbeler, tren istasyonları ve binlerce konut mimarisi bunlardan bazılarıdır. Aradan geçen zaman içerisinde bu eserlerin bir kısmı ihmal edilmiş ve bir kısmı da yok olmuştur. Bütün bunlara rağmen Halep, günümüze kadar bir kültür şehri olma hüviyetini korumayı başarmıştır. Halep'in tarihinde önemli bir kültür mirası olan bu eserler arasında yer alan ve takriben 500 yıllık bir geçmişe sahip Bayram Baba Tekkesi ise, maalesef ihmalkârlığın kurbanı olmuş ve 1982 yılında yol genişletme çalışmaları sırasında yıkılmıştır. Bu makalede, Bayram Baba Tekkesi ile buraya adını veren Bayram Baba hakkında çeşitli kaynaklardan elde edilen bilgiler değerlendirilmiştir. Bayram Baba Tekkesi'nin sahip olduğu mimari özellikler ile mezkûr tekkede yürütülen faaliyetler amaca uygun olarak belgelerin verdiği bilgiler doğrultusunda ele alınmıştır. Diğer yandan Bayram Baba'nın Ahmet Yesevi'ye bağlı bir mürit olduğu, münzevi bir hayat idame ettirdiği, yaptığı hayırlar sebebiyle insanların gönlünde yer edindiği ve vefatından sonra ise Uzun Hasan'ın emriyle defnedildiği yere bir tekke inşa edildiği tespit edilmiştir. Bu tekke, zaman içerisinde günümüzdeki kültür merkezlerine benzer faaliyetler yürütmüş, aynı zamanda ekonomik hayatın içinde de teşkilatlı bir şekilde yer almış, kervansaray vazifesi görmüş ve muhtelif zirai alanların iskan edilmesinde de rol oynamıştır. Ayrıca bu makalede, tekkede şeyhlik makamında bulunup haklarında malumat bulunabilen mühim şahsiyetler ele alınarak te'liflerinden örnekler verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Halep, Tekke, Ahmed Yesevi, Hacı Bektaş Veli, Bayram Baba.

Abstract

Throughout history, Aleppo has been the visiting place of important trade caravans, a cultural city on the pilgrimage route and where people from three monotheistic religions live. For this reason, communities with different religions and beliefs have created institutions where they live their own cultures. The presence of architectural works built in Aleppo reveals how important this city is. *Külliyes* (complex of buildings), mosques, *şifh* complexes (*tekke*) and lodges (*zāwiya*), inns, baths, *madrasas* (religious colleges), hospitals, civil and military buildings, fountains, clock towers, tombs, train stations and thousands of residential architecture are some of them. In the intervening time, some of these works have been neglected and some have disappeared. Despite all this, Aleppo has managed to preserve its identity as a cultural city until today. Bayram Baba Dervish Lodge, which is one of these works that is an important cultural heritage in the history of Aleppo and has a history of approximately 500 years, unfortunately became a victim of negligence and was demolished in 1982 during road widening works. In this article, the information obtained from various sources about the Bayram Baba Dervish Lodge and Bayram Baba whose name was given to the lodge are evaluated. The architectural features of Bayram Baba lodge and the activities carried out in it have been handled in accordance with the information given by the documents. On the other hand, it has been determined that Bayram Baba was a mentor to Ahmad al-Yasawī, led a reclusive life, gained a place in the hearts of people due to his good deeds, and after his death, a lodge was built on the place where he was buried by the order of Uzun Hasan. This lodge carried out its activities similar to today's

* Geliş Tarihi: 17.01.2022, Kabul Tarihi: 05.04.2022. DOI: 10.34189/hbv.102.013

** Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Arap Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, omer.ishakoglu@istanbul.edu.tr ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3304-3897>

cultural centres, at the same time took an organized place in economic life, served as a caravanserai and played a role in the settlement of various agricultural areas. In addition, important figures who hold the office of sheikh in the lodge and about whom information can be found will be discussed and examples of their works will be given.

Keywords: Aleppo, Dervish Lodge, Aḥmad al-Yasawī, *Hacı Bektaş Veli*, *Bayram Baba*.

Giriş

Yeryüzündeki ilk yerleşim yerlerinden biri olan Halep şehrinin tarihçesi, M.Ö. 20. yüzyıla kadar uzanmaktadır. Tarihte ilk defa M.Ö. 19. asırda Hititlerin hâkimiyeti altına giren şehir, daha sonra Asur, Babil, Pers, Selevkos, Roma ve Bizans'ın eline geçmiştir. Hz. Ömer devrinde 636 yılında Müslümanlar tarafından fethedilen kent, sırasıyla Emevi, Abbasi, Hamdani ve Mirdasi hanedanları tarafından idare edilmiştir. 11. yüzyılın sonlarına doğru ise Türk hâkimiyetine giren Halep, Selçuklular, Eyyubiler, Memlükler ve Osmanlılar tarafından yönetilmiştir (Sauvaget, 117-121).

Suriye'nin kuzeyindeki en önemli şehirlerden biri olan Halep, Anadolu ile Mezopotamya ve Akdeniz ile İran arasındaki yolların kavşak noktasında yer almasından dolayı, ticaret kervanlarının uğrak noktası haline gelmiştir (Yâzîcî, 240). Bu özelliğinden dolayı da kent üzerinde önemli çalışmalar yapan Bruce Masters tarafından "Osmanlı İmparatorluğu'nun Kervan Kenti" olarak nitelendirilmiştir (Yâzîcî, 240).

1914-1918 yılları arasındaki Birinci Dünya Savaşı'nın sonunda Osmanlı Devleti'nin elinden çıkan Halep, 400 yıldan fazla kaldığı Osmanlı hâkimiyetinde idari ehemmiyetini her zaman muhafaza etmiştir. Bu süre zarfında yüzlerce hayır eserleri inşa edildiği gibi bir o kadar da önceki medeniyetlere ait kıymetli eserler restore edilerek insanlığın hizmetine sunulmuştur. Osmanlı zamanında inşa edilen sivil ve askeri mimari eserlerin varlığı, Halep'in ne kadar önemli bir şehir olduğunu gözler önüne sermektedir. Külliyeler, cami ve mescitler, tekke ve zaviyeler, han ve hamamlar, mektep ve medreseler, park ve bahçeler, hastaneler, mülkî ve askeri binalar, çeşme ve sebiller, muvakkithane ve saat kuleleri, türbeler, tren istasyonları ve binlerce konut mimarisi bunlardan bazılarıdır (Tekin, 2014, 13). Aradan geçen zaman içerisinde bu eserlerin bir kısmı ihmal edilmiş veyahut yok olmuştur. Bilhassa 2011 yılında başlayan ve günümüze kadar devam eden savaş neticesinde, Halep şehri oldukça tahrip edilmiş ve tarihi eserler de bundan nasibini almıştır¹.

Halep'te bulunan tarihi eserlerin içerisinde tekke (dergâh) ve zaviyelerin ayrı bir yeri vardır. Zaviye, herhangi bir tarikat mensup dervişlerin, bir şeyhin idaresinde yaşadıkları ve gelip geçen yolculara bedava yiyecek, içecek ve yatacak yer sağlanan, yerleşme merkezlerinde veya yol üzerindeki bina ya da bina topluluğunu ifade etmektedir. Tarikatların merkez zaviyesine hangâh, hangâhtan biraz küçük zaviyelere ise tekke denilmektedir (Ocak, 1978, 248-249). Çeşitli dinî akımların temsil edildiği bu yerlerde, şeyh, mürit ve taraftarlar hep beraber faaliyetlerini sürdürmekte idiler. Bu

1. Muharebeden önce 2010 yılında Gaziantep Üniversitesi'nde görevli H. İbrahim Yakar ve Ahmet Özpay'ın yürütücülüğünde ve Halep Üniversitesi ile Halep'te bulunan diğer ilgili kurumların da desteğiyle "*Halep'te Osmanlı Döneminde İnşa ve Tadil Edilen Mimari Eserlerin Envanteri*" isimli bir proje başlatılmış ve bu proje kapsamında tarihi eserlerin varlığı tespit edilerek envanteri çıkarılmıştır. Ayrıca bu projenin çıktıları arasında resimli ve CD hâlinde *Halep'te Osmanlı Döneminde İnşa ve Tadil Edilen Mimari Eserlerin Envanteri: Halep'te Adım Adım Osmanlı'nın İzinde* adlı Türkçe ve Arapça iki dilli önemli bir çalışma hazırlanmıştır. Bu projede incelenen tarihi eserlerin çoğu 2011 yılında başlayan savaştan etkilenmiş ve bazısının bir kısmı, bazısının da tamamı yıkılmıştır. Bu yüzden adı geçen eser, günümüzde oldukça önemli bir hale gelmiş ve tarihi kayıpları az da olsa telafi etmiştir.

mekânlar, mensubu oldukları akımın icabı ve dinî faaliyetleri yanında, iktisadi hayatın içine de teşkilatlı bir şekilde girerek, dahil oldukları meslek ve zanaatları kontrolleri altına almışlardı. Diğer taraftan, şehir dışındaki boş arazilerde tesis edilen tekke ve zaviyeler ise, yeni tarım sahalarının iskân edilmesine öncülük ettikleri gibi, ıssız yol güzergâhlarında kurulanları da gelip geçen yolculara dinî bir vecibe kabilinden hizmet etmekte idiler (Barkan, 2005, 190-192).

Bu önemi haiz tekke (dergâh) ve zaviyelerin Halep'teki sayısı hakkında, geçmişten günümüze kadar farklı rakamlar karşımıza çıkmaktadır. Evliya Çelebi Seyahatnâmesi'ne göre 17. yüzyılda Halep'te 176 tekke bulunmaktaydı. Bunlar arasında: Mevlevihane, Öküz Mehmed Paşa'nın yaptırdığı Şeyh Bedri Tekkesi, Kale içinde Tabanı Yassı Mehmed Paşa'nın yaptırdığı İhlâs Dede Zaviyesi, Antep yolu üzerinde Bektâşi Hacı Bayram Zaviyesi, İç Kale Hendeği kenarında Kırklar Tekkesi ile Nesîmî Tekkesi, Paşa Sarayı yakınlarında Gülşenî Tekkesi, Kırklar Sokağı'ndan sonra Şeyh Cemâleddin-i Şîrvânî Tekkesi yer almaktaydı (Evliya Çelebi, 2005, 190-192).

Halep Salnamelerine göre; 19. asırda tekke ve zaviye sayısı 19'dur. Salnamelerde tekkelerin isimleri muğlaktır. Ancak Halep eşrafi kaydedilirken Nakîbüleşraf kaymakamı Sayyâdî-zâde Ebu'l-hüdâ Efendi, Keyyâlî-zâde Şeyh İsmail Efendi, Rifâî-zâde Seyyid Saffet Efendi, Şeyh Ebû Bekir Vefâî ve Şeyh Salih Efendi el-Kâdirî'nin isimleri yer almaktadır (Eroğlu, 2012, 599-600). 2010 senesinde Gaziantep Üniversitesi tarafından yürütülen “*Halep'te Osmanlı Döneminde İnşa ve Tadil Edilen Mimari Eserlerin Envanteri*” isimli projenin çıktısı olarak yayınlanan çalışmada ise, tekke ve zaviyelerin sayısı 31 olarak belirtilmiştir (Yakar-Özpay, 2010).

Halep tarihinde önemli bir kültür mirası olan bu tekkeler arasında yer alan ve yaklaşık olarak 500 yıllık bir geçmişe sahip Bayram Baba tekkesi ise, maalesef zamanla ihmal edilmiş ve 1982'de gerçekleştirilen yol genişletme çalışmaları sırasında yıkılmıştır (el-Esedî, 1984, 86).

Şekil 1: 1954 yılında gökyüzünden çekilen resimde, kare içerisinde işaretlenmiş alanda Bayram Baba Tekkesi'nin mevcut olduğu, ancak 2010 senesinde çekilen resimde ise, yıkıldığı ve yolun genişletildiği görülmektedir (Suriye Kültürel Mirası Projesi Arşivi).

Bu makalede, tarih sahnesinden silinen Bayram Baba Tekkesi ile buraya adını veren Bayram Baba hakkında çeşitli kaynaklardan elde edilen bilgiler yanında, tekkede şeyhlik makamında bulunup, haklarında malumata ulaşılan önemli şahsiyetler ele alınacak ve eserlerinden örnekler verilecektir.

1. Bayram Baba (ö. 764/1362) ve Tekkesi

14. yüzyılda yaşamış bir Bektaşî dervişi olan Bayram Baba'nın hayatı, şahsiyeti ve adını verdiği tekkesi hakkında kaynaklarda çeşitli bilgiler bulunmaktadır. Evliya Çelebi'nin *Seyahatnâme*'sinde; Halep'teki Hacı Bayram Dede tekkesinin gayet mürur olup burada bulunan alem, çerağ ve kandillerin çok değerli olduğu, tekkenin vakıf malının azlığı, ancak Bayram Dede'nin bölgede hürmet edilen bir kişi olması dolayısıyla buraya sınırsız yardım geldiği ve tekkede çok sayıda ehl-i sünnet ve'l-cemaat dervişin ikamet ettiği belirtilmektedir (Evliya Çelebi, 191). Kaygusuz Abdal'ın *Menâkıbnâme*'sinde ise, hac ibadetini eda etmek maksadıyla çıktığı yolcuğunda dervişleri ile beraber Halep'e ulaştığı, Ulu Cami'yi ziyaret ettiği, şehrin Mankusâ kapısından çıkarak Akyol mahallesine geldiği ve burada bulunan Sultan Baba Bayram hazretlerini ziyaret ederek birkaç gün konakladığı ifade edilmektedir (Güzel, 1999, 127).

Vesâik-i Bektaşîyan'da bulunan 1150 (1737) tarihli bir arza göre Bayram Baba Tekkesi'nin "muazzam bir hankah ve derûnunda sâkin ve mutevattın fukarâ ve dervişânı kesîr ve sikke ve çillehâne"ye sahip bir tekke olduğu zikredilmektedir. Bu tekke, Bektaşîlerce çok önemli bir merkez durumunda idi. Bunun için buraya zaviyedar atanırken Bektaşî Tarikatı'nda, "terbiye ve irşâda kâdir ve icrâ-yı tarikata isti'dâdî" olması şartı aranırdı. Derviş Ramazan adlı biri bu vasıflara sahip olduğu için zaviyedar olarak atanmış; onun ölümünden sonra Bektaşîlikle ilişkisi olmayan İsmail isimli birisi, Halep kadısının arzı üzerine 18 Safer 1150 (17 Haziran 1737)'de tekkenin olarak beratla atanmıştır. Ancak bu kişi göreve gelince, işlerini usule uygun olarak yapmamış; hankahta sâkin iken dışarı attığı ihtiyar dervişler ve diğer müritler han köşelerinde oturmak zorunda kalmışlardır. Bektaşî geleneğine aykırı olarak ataması yapılan bu kişinin görevden alınması, onun yerine Hacı Bektaş Veli Asitanesi'nin ekmeççi başısı Derviş İbrahim'in zaviyedarlığa atanması hususu bir arzla merkezden talep edilmiştir (Küçükdağ vd., 2015, 27).

Bayram Baba Tekkesi ile ilgili Başkanlık Osmanlı Arşivindeki belgelerde genellikle vakfedilen arazilerin gelirleri, şeyhlik makamının şahıslara tevcihi ile tekkede bulunan bazı abdalların yaşadıkları sorunlara dair vesikalar bulmak mümkündür. Bu dokümanlar arasında belki de en ilginç, Memlûk sultanı Kansu Gavri'nin (ö. 1516) mezarının tekkenin yakınında bulunması ile ilgili olanıdır. 1516'daki Mercidabık savaşında Yavuz Sultan Selim'e yenilen Memlûk Sultanı, kaçmaya çalışırken bir rivayete göre atından düşerek ölmüş ve cesedi bulunamamıştır. Ancak 1874 yılında teke yakınındaki kuyuda bir mezar bulunmuş ve bu mezarın Kansu Gavri'ye ait olduğu Müze-i Osmani Müdürlüğü tarafından tespit edilmiştir. Bunun üzerine mezarın ya İstanbul'a getirilmesi ya da uygun bir yerde muhafaza edilmesi için talepte bulunulmuştur (Koltuk vd., 2018, 57- 98).

Başkanlık Osmanlı Arşivlerindeki çeşitli belgeleri, Evliya Çelebi'nin *Seyahat-nâme*'sindeki bilgilerle karşılaştıran Fahri Maden ise; şu bilgileri vermektedir:

“1616 senesinde Rafizi oldukları bildirilerek bu tekkedeki Bektaşiler çıkartılmış, yerlerine Hacı Hüseyin'in idaresinde Halveti dervişleri yerleştirilmiştir. Evliya'nın verdiği bilgiler ise, Bektaşî dervişlerinin bu tekkenin yönetimini yeniden ellerine aldıklarını göstermektedir. Keza Evliya'nın ziyaretinden sonra, 1699 yılında bu tekkenin Bektaşî Şeyh Abdurrahman tarafından idare edildiği ve daha sonraki dönemlerde de Bektaşî yönetiminin sürdüğü anlaşılmaktadır” (Maden, 2013, 122).

Arşiv belgelerinde Halep Tekkeleri ile ilgili çeşitli vesikaları inceleyen Cemal Öztürk, Bayram Baba Tekkesi ile ilgili bir dokümanı nakletmiştir. 1306 (1893) yılına ait bu belge, Bayram Baba Tekkesinin vakfına ait mezranın gelirinin, evkaf-ı gayr-i sahih zannedilerek el konulması ve bu durumun düzeltilmesi için verilen bir dilekçedir. Dilekçede şu malumat bulunmaktadır:

“Müşir Derviş Paşa'ya, Halep, Bayram Baba Tekkesi dervişlerinin taamı için vakfedilmiş bulunan Cebel-i Sem'an'daki mezra, öşür gelirinden başka geliri olmadığı halde birkaç sene önce, gayr-ı sahih vakıf diye devlet tarafından el konulmuştur. Vasıf'ın dedesi Şeyh Hamid Dede Efendi, bu vakfiyenin sahih olduğunu ispat ederek iadesini sağlamıştır. Daha sonra bazı garazkâr kişiler yüzünden [buraya] yine devlet tarafından el konulmuştur. Bu sefer Vasıf'ın müracaatı ile Vilayet Meclisi durumu incelemiş ve tekkenin gelirinin sahih vakıftan başka bir şey bulunmadığını tespit etmiştir. Vakfın gelirinin tekrar iadesi istenmektedir” (Öztürk, 2014, 65-66).

Halep tarihine dair yazılmış Arapça kaynaklarda ise, adını taşıyan tekkeden bahsedilirken Bayram Baba hakkında bazı bilgiler verilmiştir. Bu kaynaklar arasında bulunan *İ'lâmu'n-Nubelâ bi-Tarih Halebi's-Şehbâ* adlı eserin yazarı Muhammed Râgıb et-Tabbâh (ö. 1951), tekkenin o vakitler şeyhi olan Yusuf b. el-Hâc İsmail el-Cemâlî'nin kendisine verdiği yazılı bilgide; Hacı Bektaş Veli'nin mürcüdi Ahmed Yesevi'ye bağlı bir zat olan Bayram Baba'nın Horasan'dan Halep'e geldiğini, burada bir mağaraya sığındığını ve vaktini ibadetle geçirdiğini ifade eder. Bir süre sonra Bayram Baba'nın etrafında fakirler toplanmış, çeşitli kerametler göstermesi üzerine de insanlar kendisine bağlanmışlardır. Bu hal üzere hayatını devam ettiren Bayram Baba, 764 (1362) yılında vefat etmiş ve yaşadığı mağaranın yanına defnedilmiştir. Daha sonra hayırseverler tarafından mezarının üzerine kubbeli bir türbe inşa edilmiş ve bu türbe Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ın (ö. 1478) emriyle tekke inşa edilene kadar bu halde kalmıştır. Rivayetlere göre 875 (1470) senesinde Halep'e gelen Uzun Hasan, Bayram Baba'nın türbesini ziyaret ederek Kur'an okumuş ve daha sonra buraya bir tekkenin yapılmasını emretmiştir. Ayrıca tekkenin giderlerini karşılayabilmesi için Sem'an dağında bulunan Anadan köyüne komşu bir bölgede İbrin adıyla bilinen bir çiftlik satın almış, burayı tekkeye vakfetmiş, bunu yaparken de çiftliğin şeyhin sorumluluğunda olmasını ve öşür vb. vergilerden muaf tutulmasını şart koşmuştur (Râgıb et-Tabbâh, 1988, 388).

Nehru'z-Zeheb fi Tarih Haleb isimli eserin sahibi Kâmil el-Gazzî (ö. 1933) ise,

tekkeyi ziyaretinde Uzun Hasan tarafından tekkenin şeyhine hitaben yazılmış olan 877 (1472) tarihli bir fermanı gördüğünü ifade eder ve Farsça kaleme alınan bu fermanın Arapça tercümesine eserinde yer verir. Bu fermanla şunlar yazılıdır:

“Biz Muhammed isimli dervîşi fakirlere yemek dağıtması için tekrar görevlendirdik ve İsa isimli dervîşi de kendisine yardımcı tayin ettik. Böylece her ikisi de el ele verip işlerini layıkıyla yerine getirsin, hankah eskiden olduğu gibi mamur olmaya devam etsin, fakir ve dervişler kendilerini güvende hissetsin, her ikisi de kardeşçe tekkeye hizmet etsin. Sizler de bizim rızamızı gözetin, koyduğumuz sınırların dışına çıkmayın ve 877 senesinin Muharrem ayında [Haziran-Temmuz 1472] yazılmış olan bu fermanın buyruklarına itaat edin” (Kâmil el-Gazzî, 1923, 408-409).

Bayram Baba’dan bahseden diğer bir eser ise, sufi ve şair Ebü’l-Vefâ Muhammed er-Rifâî (ö. 1848)’nin kaleme aldığı *Risâle fî Esmâ’i l-Evliyâ’i l-Medfûnîn fî Haleb* adlı Halep’te kabri bulunan nebi, şehid, âlim ve velileri anlatan 756 beyit ve altı mensur satırdan oluşan manzum eserdir. Bu manzumenin 276. beyitinde, Bayram Baba’nın kâmil ve meşhur bir zat olup kendi makamında defnedildiği; 277. beyitinde ise, onun soyundan gelenler ile haleflerinin mezarlarının yine yakınında olduğu ve hepsinin toprağa avdet ettikleri dile getirilir. Bu eseri neşreden Ferdinân Tütel el-Yesû’î 276. beyite düştüğü dipnotta, tekkeyi ziyaret ettiğini ve dervişlerden birinin kendisine Bayram Baba hakkında bilgi verdiğini ifade eder. Bu bilgiye göre; Bayram Baba Fars asıllıdır, bir mağarada yaşamış ve insanlara bayramlarda helva dağıtmıştır. Lokma ve helva yemek için gelen sayısız insana rağmen onun önündeki helva eksilmemiş ve herkese yetmiştir (Tütel el-Yesû’î, 1941, 51).

Abdülbaki Gölpınarlı, Bayram Babanın 16. yüzyılda Divane Mehmed Çelebi’yle Horasan’a gittiğini ve dönüşte Halep’te kaldığını ifade etmektedir (Gölpınarlı, 1958, 31). Hatta Mehmed Çelebi’nin, Halep’te Tâculârîfîn Ebu’l-Vefâ (ö. 1107) soyundan gelen ve Vefâiyye tarikatından olan Ebu Bekir el-Vefâ’î’nin (ö. 1583) dergâhına indiğini, onu Kalenderiler gibi tıraş ettirip halife yaptığını, semadan başka bütün tarikat törenlerini yapmaya izin verdiğini ve Bektaşî canlarından olan Bayram Baba’nın orada kaldığını yine başka bir kaynakta zikreder (Gölpınarlı, 1953, 110). Ancak Gölpınarlı’nın bahsettiği Bayram Baba’nın başka bir zat olduğu anlaşılmaktadır, çünkü makalemize konu edindiğimiz Bayram Baba daha erken bir dönemde yaşamıştır.

Bayram Baba ve Tekkesi ile ilgili bilgiler veren ve yukarıda adı geçen kaynaklarda, tekkenin mimari özellikleri hakkında da bilgilere rastlamak mümkündür.

2. Bayram Baba Tekkesi’nin Mimari Özellikleri

Bu tekke, Halep’in dış mahallerinden biri olan Akyol mahallesinin kuzeyinde ve mezarlık yolu üzerinde bulunmaktaydı. Yaklaşık 50 arşın genişliğinde bir avluya sahip tekkede zikir için ayrılmış bir meydan mevcuttu ve kapısında 1046 (1636) yılında Hasan Dede tarafından termim edildiği yazılıydı. Bu zikir alanı dörtgen yapıda olup 10 arşın büyüklüğünde bir kubbeye sahipti (el-Gazzî, .408; et-Tabbâh, 388; Çakar, 2003, 30).

Şekil 2: 1980 yılında Fransız Arkeolog Jean Claude David tarafından çekilen bir fotoğrafta, tekkenin harap haldeki görüntüsü yer almaktadır. Mevcut kitabede okunabildiği kadarıyla Hasan Dede, Bayram Baba ve Hacı Bektaş Veli'nin isimleri yazılıdır. Muhtemelen burası, 1046'da (1636) restore edilen zikir alanıdır (Suriye Kültürel Mirası Projesi Arşivi).

Tekkenin batı tarafında dervişlere tahsis edilmiş iki oda, doğusunda şeyhe ayrılmış meşruta ve kuzeyinde ise, tekke görev yapmış dedelere ait mezarlar vardı. Genişçe bir alana sahip Bayram Baba'nın türbesi de tekkenin kuzeyinde bulunmaktaydı ve kapısında "Kutbu'l-arifin Bayram Baba b. Ahmed Yesevî b. Yusuf el-Hemedânî'nin türbesidir ve 764 (1362) yılında edebi âleme intikal etmiştir" şeklinde bir kitabe vardı. Türbenin içerisinde daha önce bahsi geçen Uzun Hasan'ın fermanı ile bakırdan yapılmış ve üzerinde "Allah'ım! Ulu sultan ve adaletli hakan Ebu'n-Nasr Sultan Bahadır'ın devletini ebedi ve kalıcı kıl" ibaresi yazılı bir şamdan mevcuttu (el-Gazzî, 409; et-Tabbâh, 389). Bu şamdan daha sonra Yusuf Dede tarafından gerekli izinler alındıktan sonra 60 liralık altın karşılığında satılmış ve vakıf gelirlerinden biriken paraların da eklenmesiyle tekkenin kuzey tarafına düşen bitişik bir ev satın alınarak tekkenin vakfına eklenmiştir. Bu evin hemen bitişiginde Kansu Gavri'nin eşine ait bir mezar bulunmaktadır.²

2. et-Tabbâh, *l'Îlmu'n-Nubelâ*, VII, s.388. Bu kaynakta Kansu Gavri'nin eşine ait olduğu söylenen bu mezar, muhtemelen Memlük Sultanı'nın kendisine aittir. Çünkü 1874 yılında tekke yakınındaki kuyuda bulunan bu mezarın Sultan Kansu Gavri'ye ait olduğu Müze-i Osmani Müdürlüğü tarafından tespit edilmişti. Bu konuda bk. Koltuk vd, *Osmanlı Belgelerinde Halep*, s.57, 98. Ayrıca, Halep Vilayet Salnamelerinde zikredilen kutsal makam ve türbeler arasında '*Çerkez Meliklerinden Sultan Gavri (Halep'te Baba Bayram Tekkesi Önünde)*' ibaresi yer almaktadır. Bu konuda bk. Eroğlu vd, *Osmanlı Vilayet Salnamelerinde Halep*, s.610.

Şekil 3: Halep haricinde kâin Bayram Baba dergâh-ı şerifinin resmidir (Sultan II. Abdülhamid Han'ın Yıldız Fotoğraf Koleksiyonu, 90454/49)

Tekkenin batı tarafına düşen arsada ise, ağaçlık alan ile tekkenin su ihtiyacını karşılayan bir değirmen mevcuttu. Bu değirmenin suyu, Halep su kanalından gelen bir tünelle buraya ulaşmaktaydı. Tekkenin vakıf gelirleri arasında Halep'te bulunan bazı taşınmazlar da vardı ve bunların varidatı yaklaşık olarak 15.000 kuruştı (el-Gazzî, 409). Tekkenin kuzey tarafında Abdülhamid Dede (ö.1304/1886) tarafından bir sebil yaptırılmıştı ve vakıf kayıtlarında bu sebilin giderleri için 150 kuruş harcanması şart koşulmuştu (et-Tabbâh, 389).

1982 yılına kadar ayakta kalabilen bu tekkede çok önemli şahsiyetler şeyhlik makamında bulunmuş ve irşâd görevini sürdürmüştür. Bu şahsiyetler arasında tabii ilimler ile ilgilenen ve daha önce adı geçen Abdülhamid Dede'nin yanı sıra şair kimliğiyle ön plana çıkan kardeşi Yusuf Dede hakkında biyografi kitaplarında bilgi bulmak mümkündür. Ancak, adı geçtiği halde haklarında bilgi bulunmayan birçok zat da mevcuttur. Ele alınan konu ile ilgili olduğu düşünüldüğünden haklarında bilgi bulunan bu zatlara daha yakından tanımak yerinde olacaktır.

3. Abdülhamid Dede (ö. 1304/1886)

Abdülhamid b. Hasan Dede b. Ömer Dede el-Bayramî³, Bayram Baba Tekke-

3. Ömer Dede'nin zahit ve cömert bir kişiliğe sahip olduğu, kendisine her ne zaman fakir bir mürit gelse hemen üzerindeki elbiseleri çıkarıp ona verdiği ve bu yüzden aile halkının sürekli kendisine yeni elbise diktığı anlatılır.

si'nin şeyhlerinden olup, aynı zamanda astronomi ile de ilgilenmiş bir gök bilimcidir. 1228 (1813) yılında Halep'te dünyaya gelen Abdülhamid Dede, dönemin önemli âlimlerinden sayılan Ahmet et-Turmânî'den nahiv ve fıkıh ilimlerini tahsil etti. Daha sonra dört kez Mısır'a giderek her bir seferinde iki yıldan fazla bir süre boyunca Ezher'de eğitim aldı. Oradan da Mekke'ye giderek dört yıl kaldı. Ayrıca İstanbul'a da birçok kez seyahatlerde bulundu. Bütün bu yolculukları boyunca ilmi tahsilini artırdı. Özellikle astronomi ilmine merak salan Abdülhamid Dede, bu alanda yetkin bir şahsiyet haline geldi. Bu konuda kitaplar te'lif etmesine rağmen bunlar günümüze ulaşmadı, ancak taş üzerine nakşettiği güneş saati 1297'de (1879) Halep Ulu Camii'nin avlusuna yerleştirildi. Bu saatin bir benzerini 1300 (1882) senesinde Sultan II. Abdülhamid için yaptı ve bu saat Yıldız Sarayı'nın bir parçası oldu. Bunun karşılığında Sultan da kendisine ihsanlarda bulundu (et-Tabbâh, 387-388).

Abdülhamid Dede astronominin yanı sıra, hesap, mühendislik ve cebir gibi ilim dallarında da söz sahibiydi. Ayrıca Arapçanın yanı sıra Farsça ve Türkçe de bilmekteydi. Her üç dilde de şiirler kaleme aldı. Arapça *el-Hâmîdiyye fî Kıssati Hayri'l-Berîyye* ile *Farsça el-İbâhâlât fî Kıssati Sâhibi'l-Mu'cizât* adıyla mevlitler nazmetti. Abdülhamid Dede, bütün bu ilmi mesaisinin yanı sıra Bayram Baba Tekkesi'nin şeyhliğini de yürüttü. 1244 (1828) yılında amcası Hüseyin Dede'nin vefat etmesi üzerine bu makama geçti ve 1295 (1878) senesinde şeyhliği kardeşi Yusuf Dede'ye bıraktı. Abdülhamid Dede, geriye kalan ömrünü ilim ve ibadetle geçirerek 1304'te (1886) Halep şehrinde vefat etti (Mücahid, 1950, 121).

Şekil 4: Abdülhamid Dede'nin yaptığı Halep Ulu Camii'nde bulunan güneş saati⁴

4. Yusuf Dede (ö. 1316/1898)

Ağabeyi Abdülhamid Dede'den sonra Bayram Baba Tekkesi'nin şeyhliğini yapan Yusuf b. Hasan Dede b. Ömer Dede el-Bayramî, 1242 (1826) yılında Halep'te dünyaya geldi. Dönemin önemli âlimlerinden sayılan Ahmet et-Turmânî'den edebî ve dinî ilimleri tahsil etti. Daha sonra Mısır ve Şam'a giderek bir süre buralarda kaldı ve önemli zatlarla bir araya geldi. Diğer taraftan şiirler de kaleme almaya başlayan Yusuf

1215'te (1800) vefat eden Ömer Dede, Bayram Baba tekkesine ait araziye defnedilmiştir. Kendisinden sonra tekkenin postnişinliğine geçen oğlu Hasan Dede, veba hastalığına yakalanarak 1242 (1826) yılında vefat etmiştir. Hasan Dede'nin hiçbir zaman tekkeye ait yemekten yemediği ve bu yemeğin fakirlerin hakkı olduğunu söylediği ifade edilir. Hasan Dede arkasında Abdülhamid ve Yusuf isminde daha sonra tekkenin şeyhliğini yapacak değerli iki evlat ve ilim adamı bırakmıştır. Bu konuda bk. Tabbâh, *I'lâmu'n-Nubelâ*, VII, s.150.

4. Muhammed Adnan Kâtibî, "Abdülhamid Dede" İslamsyria (Erişim 11 Kasım 2021).

Dede, bu alanda kendisini geliştirdi ve dönemin önde gelen şairleri arasında yerini aldı⁵. Daha sonra bu şiirleri bir divanda toplandı. Divanın iki nüshasını gören Tabbâh, bunlardan birinin Bayram Baba Tekkesi'nin o dönem şeyhliğini üstlenen Yusuf el-Cemâlî'de, diğersinin ise Kethüda Salih Ağa Kütüphanesi'nde olduğunu belirtir⁶.

Divanında yer alan şiirler arasında; nahve dair meşhur el-Âcurûmiyye adlı eseri nazmettiği 160 beyitlik kaside, akideye dair es-Senûsiyye adlı eseri nazmettiği 20 beyitlik kaside, Kâdiri Tarikatı'nın usul ve erkânından bahsettiği 150 beyitlik kaside, Kaside-i Bürde'ye yazdığı tahmis, şair el-Mütenebbî'nin bir kasidesine yazdığı ta'rîz ve çeşitli vesilelerle yazılmış birçok beyit yer almaktadır. Bu şiirlerine örnek olarak aşağıdaki beyitler verilebilir⁷:

من أن ينال مناصباً ومراتباً	أدب الفتى خيرٌ وجودةٌ رأيه
لو أن شريتُ مشارقاً ومغارباً	قي بئع ماء الوجه غن فاجش
تتجو وتنجي في النُحور الراكبا	والصدق في كلِّ الأمور سفينة
إن الإله يحبُّ عبداً تائباً	وأنبأ إلى المولى وثبُّ متندماً
بالمصطفى المختار كُنْتَ الغاليا	وإذا الزمان عدا عليك وجنته

<i>Hayırlıdır kişinin edebi ve akliselimi</i>	<i>Elde etmesindense makam ve mertebeleri</i>
<i>Aldanır; satarsa eğer izzet-i nefisini</i>	<i>Satın alsın da doğudaki ve batdakini</i>
<i>Her işte doğruluk, tıpkı bir gemi gibi</i>	<i>Kurtarır denizde kendini ve içindekini</i>
<i>Mevla'ya yönel, pişmanlıkla et tövbeni</i>	<i>Allah sever şüphesiz tövbe-kâr bendelerini</i>
<i>Aşarsın zamanın kin ve nefretini</i>	<i>Tutarsan seçilmiş Peygamberin izini</i>

Şiirleri incelendiğinde, edebi kaygıdan uzak, dokunaklı ve anlaşılır bir dil kullandığı görülen Yusuf Dede'nin daha çok vaaz ve nasihat vermeyi amaçladığı görülür. Bu minval üzere bir yaşam sürdüren Yusuf Dede, 1316'da (1898) İdlip şehrine bağlı Ermanaz beldesinde vefat etti (et-Tabbâh, 447).

Sonuç

Birçok güzergâhın kavşak noktasında yer almasından mütevellit uğrak noktası haline gelmiş olan Halep şehrinde bulunan tarihi mekânların içerisinde Bayram Baba Tekkesi de önemli bir yere sahiptir. İran'ın doğusundaki Horasan bölgesinden Halep'e geldiği varsayılan Bayram Baba'nın Hacı Bektaş Veli'nin müridi Ahmed Yesevi'ye bağlı bir zat olduğu, burada bir mağarada yaşadığı ve vaktini ibadetle geçirdiği rivayet edilmiştir. Diğer taraftan kendisinin irşad görevini devam ettirdiği, 764 (1362) senesinde vefat etmesi üzerine ikamet ettiği mağaranın yanına defnedildiği, daha sonra hayırseverler tarafından mezarının üzerine kubbeli bir türbe inşa edildiği ve bu türbenin Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ın emriyle tekke inşa edilene kadar bu halde kaldığı kaynaklarda zikredilmiştir.

5. Edhem el-Cundî, *A'lâmu'l-Edeb ve'l-Fen*, Dimaşk: Matba'atu'l-İttihâd, 1958, II, s.19; Mücahid, *el-A'lâmu's-Şarkîyye*, IV, s.159.

6. et-Tabbâh, *İ'lâmu'n-Nubelâ'*, VII, s.442.

7. et-Tabbâh, *İ'lâmu'n-Nubelâ'*, VII, ss.444-446.

Zamanla çeşitli dinî vecibelerin yerine getirildiği bir mekân haline dönüşen Bayram Baba Tekkesi, şeyh, mürit ve taraftarlarının hep beraber faaliyetlerini sürdürdükleri bir kültür merkezi işlevini yürütmüştür. Diğer taraftan, iktisadî hayatın içine de teşkilatlı bir şekilde girerek kendisine tahsis edilen yeni tarım sahalarının iskân edilmesine öncülük etmiş ve yol güzergâhından gelip geçen yolculara önemli hizmetler sunmuştur. Yaklaşık olarak beş asır boyunca bütün bu işlevlerini sürdürerek, Halep tarihinde önemli bir yer işgal etmiş ve önde gelen kurumlar arasına girmiştir. Ancak yakın döneme kadar ayakta kalabilen bu tekke, maalesef ihmal edilmiş ve 1982'de yıkılmıştır.

Mezkûr tekkede mühim şahsiyetler şeyhlik makamında hizmetlerde bulunmuş ve irşâd görevini devam ettirmişlerdir. Kaynakların verdiği bilgiler ışığında bu şahsiyetler arasında; Ömer Dede, oğlu Hasan Dede ve torunlarından tabii ilimler ile alakadar olan Abdülhamid Dede'nin yanı sıra şair kimliğiyle bilinen kardeşi Yusuf Dede ön plana çıkmaktadır.

Kaynaklar

- Barkan, Ömer Lütfi; "Osmanlı İmparatorluğu'nda Kolonizatör Türk Dervişleri" *Vakıflar Dergisi*, Sayı: 2 (1942), ss.279-353.
- Çakar, Enver; *XVI. yüzyılda Halep Sancağı (1516-1566)*, Elazığ: Fırat Üniversitesi Orta Doğu Araştırmaları Merkezi, 2003.
- Edhem el-Cundî; *A'lâmu'l-Edeb ve'l-Fen*, II, Dimaşk: Matba'atu'l-İttihâd, 1958.
- Evliya Çelebi; *Günümüz Türkçesiyle Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, II, Hzr. Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2005.
- Ferdinân Tütel el-Yesûî; *Evliyâ' Haleb fî Manzûmeti's-Şeyh Vefâ'*, Beyrut: el-Matba'atu'l-Kâtûlikiyye, 1941.
- Gölpınarlı, Abdülbaki; *Mevlana'dan Sonra Mevlevilik*, İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1953.
- Güzel, Abdurrahman; *Kaygusuz Abdal (Alâeddin Gaybi) Menâkıbnâmesi*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999.
- Halep'te Osmanlı Döneminde İnşa ve Tadil Edilen Mimari Eserlerin Envanteri: Halep'te Adım Adım Osmanlı'nın İzinde*, Ed. Halil İbrahim Yakar-Ahmet Özpay, Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi Yay., 2010.
- Hayreddin el-Esedî; *Ehyâ' Haleb ve Esvâkuha*, thk. Abdülfettâh Ravvâs Kal'acî, Dimaşk: Menşûrât Vizâreti's-Sekâfe ve'l-İrşâdi'l-Kavmî, 1984.
- Kâmil el-Gazzî; *Nehru'z-Zeheb fî Târih Haleb*, III, Halep: el-Matba'atu'l-Mârûniyye, 1923.
- Maden, Fahri; "Evliya Çelebi'nin Seyahatnâmesinde Bektaşî Tekke ve Türbeleri" *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Velî Araştırma Dergisi*, Sayı: 68 (Ankara 2013), ss.89-128.
- Manakıb-ı Hacı Bektaş-ı Velî: Vilayetname*, Yay. Abdülbaki Gölpınarlı, İstanbul: İnkılap Kitabevi, 1958.

- Masters, Bruce; “Halep: Osmanlı İmparatorluğu’nun Kervan Kenti”, *Doğu ile Batı Arasında Osmanlı Kenti*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2000.
- Muhammed Adnan Kâtibî; “Abdülhamid Dede” *İslamsyria*, https://islamsyria.com/site/show_cvs/1118, (Erişim Tarihi: 11 Kasım 2021).
- Muhammed Râgıb et-Tabbâh; *Î’lâmu’n-Nubelâ’ bi-Târîh Halebi’s-Şehbâ’*, 7 Cilt. nşr. Muhammed Kemâl, Halep: Dâru’l-Kalemi’l-‘Arabî, 1988.
- Koltuk, Nuran vd., *Osmanlı Belgelerinde Halep*, İstanbul: Türk Dünyası Belediyeler Birliği (TDBB) Yayınları, 2018.
- Küçükdağ, Yusuf vd.; *Vesâik-i Bektaşîyan’a göre Osmanlı Devleti’nde Bektaşî Tekkeleri*, Konya: Çizgi Kitabevi, 2015.
- Ocak, Ahmet Yaşar; “Zaviyeler” *Vakıflar Dergisi*, 12(1978), s. 247-269.
- Osmanlı Vilayet Salnamelerinde Halep*, ed. Cengiz Eroğlu vd. Ankara: ORSAM, 2012.
- Öztürk, M. Cemal; “Arşiv Belgelerinde Halep Tekkeleri”, *Uluslararası Antep-Halep Vakıfları Sempozyum Bildirileri*, II, Sempozyum Koordinatörü: Yrd. Doç. Dr. İsmail Altınöz, İstanbul: Mavi Ofset Mavi Ofset Basımevi, 2014, II, ss.63-86.
- Sauvaget, J.; “Haleb”, *İA*, V/1, 117-121.
- Tekin, Kemal Hakan; *Halep’te Osmanlı İzleri (1516-1918):402 Yıllık Osmanlı Hâkimiyetinde Halep’te Cami, Tekke, Zaviye ve Türbeler*, Genel Yayın Yönetmeni: Ömer Faruk Yılmaz, İstanbul: Çamlıca Basım Yayın, 2014.
- Yâzîcî, Tâlib; “Halep”, *DİA*, XV, 239-244.
- Zeki Muhammed Mücahid; *el-A’lâmu’s-Şarkîyye fi’l-Mi’eti’r-Râbi’a ‘Aşerati’l-Hicriyye*, 4 Cilt. Kahire: Dâru’t-Tibâ’ati’l-Mısriyyeti’l-Hadîse, 1949-1963.